

DOI: 10.21005/pif.2024.59.B-01

AUTHORIAL REDEFINITION AND CLASSIFICATION OF THE WORD "ELEVATION"

AUTORSKA REDEFINICJA I KLASYFIKACJA SŁOWA „ELEWACJA”

Marta Fąfara

dr. inż. arch.

Author's Orcid number: 0000-0002-8014-0542

Faculty of Architecture
Cracow University of Technology
31-155 Cracow, Poland

ABSTRACT

The evolution of the word "elevation" reflects the changing understanding of the context and the external function of the building structure in architectural discourse. Initially treated as a protective and aesthetic surface, it has acquired three-dimensional characteristics, becoming an independent entity that influences social and spatial relationships within the building. The article emphasizes the need for a more precise understanding and classification of the concept of elevation. A new nomenclature has been proposed: packing box, foil and ribbon, most characterized by attributes such as two-sidedness, autonomy and in-betweenness. The author's new division is expected to encourage a multidimensional discussion and reflection on the new placement of the facade: less in the building and more in relation to the environment.

Key words: elevation, packaging, context.

STRESZCZENIE

Ewolucja słowa elewacja odzwierciedla zmieniające się rozumienie kontekstu oraz funkcji zewnętrznej struktury budynku w dyskursie architektonicznym. Początkowo traktowana jako powierzchnia ochronna i estetyczna, nabrała cech trójwymiarowych, stała się niezależnym bytem, swoim kształtem wpływając na relacje społeczne i przestrzenne w budynku. W artykule zwrócono uwagę na potrzebę bardziej precyzyjnego rozumienia i klasyfikacji pojęcia elewacji. Zaproponowano nowe nazewnictwo: opakowania typu pudełko, folia i wstążka, które najbardziej charakteryzują cechy takie jak: dwustronność, autonomiczność i międzyprzestrzeń. Autorski, nowy podział, skłonić ma do wielowymiarowej dyskusji i refleksji na temat nowego umiejscowienia elewacji: mniej w budynku a bardziej w relacji z otoczeniem.

Key words: elewacja, opakowanie, kontekst.

1. INTRODUCTION

The concept of elevation has undergone an evolution that reflects the changing understanding of context in the architectural environment. Originally understood as the external surface of a building, serving a protective and aesthetic function, it has been subjected to new interpretations and classifications. Nowadays, this new type of external architectural structure is tasked not only with providing protection against external factors, expressing aesthetics and symbolism, but above all, indicating relationships with the context. A clear tendency to treat elevation as a separate, independent structure emerged in the works of nineteenth-century architects such as Gottfried Semper, who defined elevation as a separating membrane (Semper, 1851, p.55). Nearly a hundred years later, thanks to Mies van der Rohe, one of the most famous terms for elevation emerged as "skin", which according to the architect, best defined his new steel building, the Seagram Building in Chicago (Ferrer Casas, 2021). The division of the building into 6 layers, of which the elevation was also called "skin", was popularized by architecture theorist Stewart Brand (Brand, 1994, p. 5), thanks to whom the term "second skin" became used in architectural language. The separation of the building's contents from the protecting elevation became necessary at the beginning of the 20th century due to the emergence of a new type of structure, the skyscraper. This phenomenon was described, for example, in New York, by Rem Koolhaas, who claimed that *"the scale of the activity conducted inside the building increases faster than the area represented by the elevations on the outside. After exceeding a certain critical mass, there is a collapse in this relationship. This collapse is a symptom of auto-monumentalism"* (Koolhaas, 2012, p. 114). This separation led, among other things, to the merging of all views of buildings - including the view from above. The elevation, like a baroque sculpture, ceased to be associated with a collection of individual views, which is why this word began to be replaced by others. One of the most famous attempts in the history of architecture to redefine the word "elevation" is the treatise by Robert Venturi and Denise Scott-Brown, who, describing the city of Las Vegas, divided buildings, depending on the type of elevation, into: "duck" type and "decorated shed" type (Venturi, Scott-Brown, 1972).

The emergence of a new type of elevation, whose main task is to encapsulate and define internal space, is also confirmed by contemporary art researchers. In 1998, Martin Pawley, a British architecture critic, in his book "Terminal Architecture," presented a new type of buildings which he called "Big Shed". The extensive buildings (sheds serving as warehouses, shopping centers, terminals), which emerged in the 1970s and 1980s, according to Pawley, excellently transfer functional purposes. As an example, he mentions a library, which works best in a spacious hall. Buildings of this type are characterized by a flexible internal structure and an elevation in the form of a rectangular box. The box serves as a separator, separating the interior from the surroundings. According to Pawley, the popularity of this type of buildings was borrowed from the military industry. It turned out that spacious hangars, easily adaptable to various functions such as warehouses, canteens, dormitories, are the best type of buildings for the military (Pawley, 1998). Bernard Tschumi uses the term "envelope" instead of "elevation", writing: "Buildings, in their simplest form, consist of vectors and envelopes. Vectors determine how one enters and moves through a building. Envelopes keep out rain, cold, heat, noise, and intruders. Vectors activate, envelopes define." According to Tschumi, the word "envelope" has many components, it is ambiguous, which makes it better suited to describe the external parts of the building. Similarly to the word "elevation", it is not free from cultural and geopolitical influences, but it is definitely more visual. The terms used were supposed to present the external appearance of the building as a whole structure - not, as it has been so far, just walls and roof (Tschumi, 2003). Since Tschumi's manifesto, a discussion has started in the architectural community not only about the role of elevation but also about new terminology. In the latest literature, attempts can be found to combine the word "elevation" with context (Düzgün, Polatoğlu, 2016), as well as proposals to replace the term "elevation" with "extended threshold" (Derakhshi, 2017) or "anti-object" (Kuma, 2008).

2. PURPOSE

There is a distinct lack of conceptual distinction in architectural discourse to facilitate understanding of the new role of facades primarily in shaping the architectural context and thus the new quality of

public space. As a result of separating elevation from interior function and giving it its own autonomous characteristics, elevation has become an independent entity. Thus, a new type of external structure unrelated to content, freed from interior shape, entirely autonomous, solely constituting the packaging of the interior, has emerged. "Packaging" is a term that naturally arises, which was used in the article instead of the word "elevation". The presented terminology aims to encourage reflection and discussion on the changes occurring in the identification and understanding of the classical term "elevation". The aim of the article is solely to draw attention to the multidimensional problem in terminology and encourage discussion. A type of elevation called "packaging" has been defined, which according to the author appears in architecture when the idea of layering is noticeable – the inner layer (function) is covered by an outer layer (packaging).

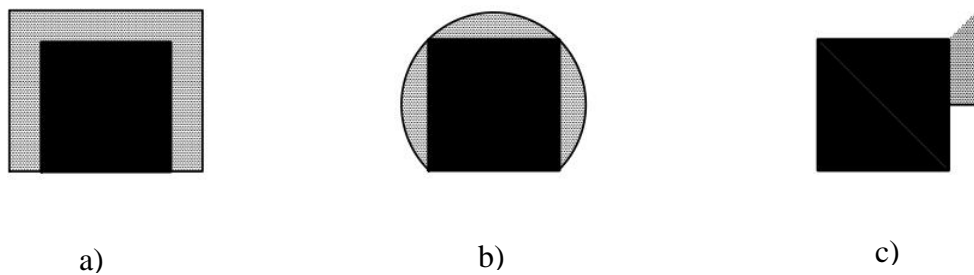

Fig. 1: Types of Packaging: a) Box, b) Foil, c) Ribbon. Source: compilation by the author.
Rys. 1 Typy opakowań: a) pudełko, b) folia, c) kokarda. Źródło: opracowanie autora.

Similar to everyday packaging, the "box" type is entirely self-supporting, the "foil" type is locally supported by the interior construction surrounding it, while the "ribbon" type is completely attached to the interior, relying on it for support. Additionally, distinguishing features of these "packaging" types include characteristics such as: two-sidedness, autonomy, and in-between space.

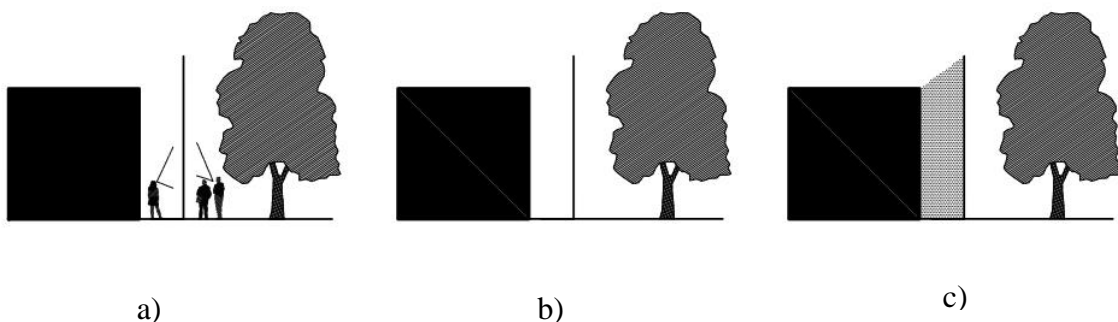

Fig. 2 Schemes illustrating a) two-sidedness, b) autonomy, c) in-between space. Source: compilation by the author.
Rys. 2 Schematy ilustrujące: a) dwustronność, b) autonomiczność c) międzyprzestrzeń. Źródło: opracowanie autora.

The selection of these features allows for the characterization of "packaging" and assigning them to the specified category. Recognizing these features, such as two-sidedness, autonomy, and in-between space, is associated with a strong, evolving idea of architectural context as a generator of "packaging".

Two-sidedness

A five-story office building constructed using large panel technology has a completely different perception from the exterior (street or square), where it appears as a concrete, powerful, uniform structure than from the interior offices located on the floors, where small windows do not provide a reference to the elevation and do not allow the scale of the building to be felt. The relation between the floor and the elevation, the room and the elevation, is imperceptible in this structure. The independence and detachment of the external structure from the interior construction made the elevation noticeable from the inside as well. According to Tatarkiewicz, architecture has two layers: appearances and three-dimensional shapes. The most important factor is the objective layer – the three-dimensional shape of the volume, which allows orientation in space, defines function. While the traditional elevation can be called an appearance layer (because it is flat by nature), "packaging" becomes a layer of three-dimensional shapes. Three-dimensionality provided an opportunity for scale assessment - reference to the whole. The ability to view an object from different sides is one of the criteria of three-dimensionality: "both sides of the architectural work - internal and external - define infinite sets of views, whose perception requires viewing from different sides and also moving inside" (Szczepańska, 1989, p. 121). Therefore, it can be hypothesized that "packaged" architecture, where an additional space appears between the "packaging" and the interior function, is more three-dimensional. The perception of buildings from their external side has urbanistic significance because architecture is always embedded in some external space. The evaluation of the elevation will largely depend on the context - the reception of the same building may be completely different when combined with densely built-up cities (where it will not be possible to see it in its entirety) than with undeveloped landscapes, where every fragment will be easily noticeable. Skillful integration of external space with the elevation, through clear closure or openness, is one of the components of "packaging". "Packaging" must be directed towards customers, who in the case of buildings become ordinary passers-by. According to Christopher Alexander, a well-designed "packaging" will not lead to the degradation of space, the creation of dead spaces that would serve no one. The scientist observes: "If the building is not as carefully and positively oriented towards the external environment as it is towards the interior, the space around it will be colorless and useless" (Alexander, 2008, p. 601). Therefore, "packaging" influences not only the interior but also the surroundings. They resist, and the energy produced is transformed into something new: "packaging" is therefore the result of a violent process (Colquhoun, 2005, p.15).

Autonomy

"Packaging" becomes a barrier at the interface between the interior and exterior. If the edge of the building is properly designed, it will become an area between areas: it will strengthen the connection between the interior and exterior of the building (Alexander, 2008, p. 765). This view is confirmed by Ben van Berkel writing: "The barrier of the facade is not synonymous with the division between essence and appearance. The concept of a facade as skin is therefore not interesting for contemporary architecture. Now the essence itself is synonymous with the skin - an elastic and flexible envelope that can be shed as easily as a snake sheds its skin... such aggressive interference with the boundary between interior and exterior. It is somewhat vain of conventional architectural hierarchy, which dictates that form of the building should be designed first, then elevations, and only at the end, details" (Berkel, 2020). Berkel thus rejected classical visions of elevation, stating that the most important aspect in contemporary architecture becomes the relationship of architectural elements to the spaces in which they are located. In 2003, during an international conference at the Columbia Graduate School of Architecture, the view emerged that one of the fundamental tasks of modern "packaging" is to demarcate public and private spaces, and thereby indicate the relationship that will be established between these spaces (Tschumi, 2003). Ultimately, the task of "packaging" is to establish social boundaries. "Packaging" becomes a social interface reflecting economic status, local conditions, history, etc. (Koolhaas, 2003, p.74).

In-between space

The occurrence of "interstitial" spaces is characteristic of "packaging". Between the autonomous – unrelated to the interior "packaging" and the interior function, an additional space is created. This

space does not belong to the exterior or interior - it is a space located at the intersection of these worlds. It is a place where the external and internal spaces mutually influence each other. In order to better illustrate this idea, architectural critic Enrique Yáñez called such space "in-between space" (Swarbawicz, 2004, p. 94). Yáñez argues that in-between space, as an independent entity, is also part of the spaces it borders. Using a graphic illustration, it can be assumed that the yellow color represents the interior space, the blue color represents the exterior space, and the meeting place of these two colors constitutes the green color, autonomous, although created by combining others. In-between space best reflects the external elements of the building, which constitute the place of collision of forces, segregation, and shaping of new spatial quality. The shape and size of this space will depend on the shape of the "packaging". In "box" type "packaging," there will be the most of it, while in "ribbons" it will be rather imperceptible. The shape of in-between space resembles a covered atrium, only it is not located in the center of the building but "spreads" along the external structure. In-between space also became a reaction to the combination of multiple functions in one building (Koolhaas, S,M). Elements of the interior, differing in size, shape, and manner of use, like a mini-city, are covered by a common external structure. Incompatible elements wedge each other, creating additional space between them. In most cases, it serves the same functions as a courtyard or atrium. It is a public space - open, intended for use by everyone. It often contains communication (elevators, stairs, lobbies), information (cashier, information), and recreational (cafes, restaurants, waiting areas) elements.

3. METHODS AND MATERIALS

For the purpose of the article, an attempt was made to present the division of facades into "box", "foil" and "ribbon" types, using architectural objects representative of the category. Examples from the "box" category are presented in Tables 1 to 3, the "foil" category in Tables 4 to 6, and the "ribbon" types in Tables 7 to 9. Buildings differing in scale, function and place of construction were purposely selected in order to most fully illustrate the phenomenon described. A research method based on analysis of existing buildings was adopted. The indicated examples were examined in terms of the degree/intensity of the occurrence of the previously selected features, i.e. "two-sidedness", "autonomy" and "In-between space". A semantic scale from 1 to 5 was used, taking 1 as an almost invisible feature 5 as a very prominent feature.

Tab. 1. Palazzo della Civiltà Italiana in Rome, *Giovanni Guerrini, Ernesto Bruno La Padula, Mario Romano*. Source: compiled by the author based on photos by Marta Fařara.

Tab. 1 Pałac Palazzo della Civiltà w Rzymie, *Giovanni Guerrini, Ernesto Bruno La Padula, Mario Romano*. Źródło: Opracowanie autora na podstawie zdjęć Marty Fařary.

CHARACTERISTICS	SCALE 1-5 / SKALA 1-5			
two-sidedness / Dwustronność				
Autonomy / Autonomiczność				
in-between space / Międzyprzestrzeń				
TYPE / TYP	BOX / PUDEŁKO			

Tab. 2. *The Contemporary Art Museum in Kanazawa, SANAA.* Source: compiled by the author based on photos by SANAA.

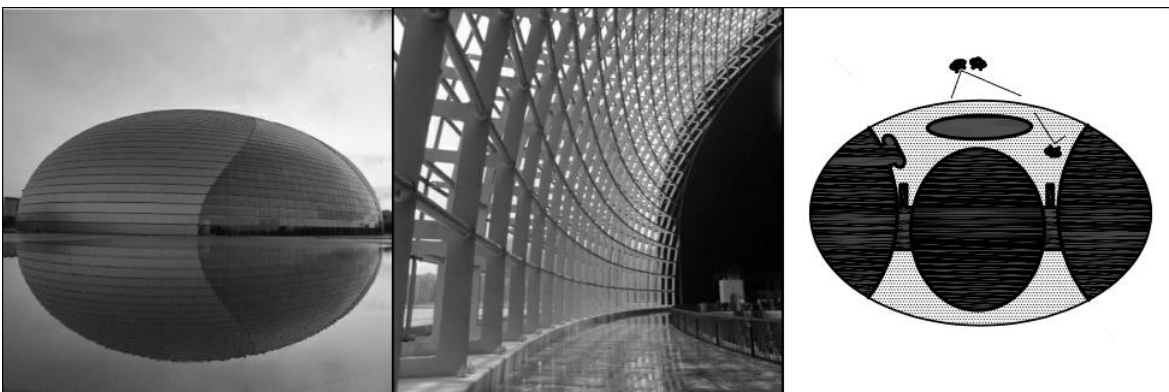
Tab. 2. Muzeum Sztuki Współczesnej w Kanazawa, SANAA. Źródło: Opracowanie autora na podstawie zdjęć SANAA.

CHARACTERISTICS	SCALE 1-5				
two-sidedness					
autonomy					
in-between space					
TYPE	BOX				

Tab. 3. *The National Theatre in Beijing, Paul Andreu.* Source: compiled by the author based on photos by F. Diez (Flickr base).

Tab. 3. Teatr Narodowy w Pekinie, Paul Andreu. Źródło: Opracowanie autora na podstawie zdjęć F. Diez (baza Flickr).

CHARACTERISTICS	SCALE 1-5				
two-sidedness					
autonomy					
in-between space					
TYPE	BOX				

Tab. 4. The C&P Shopping Center in Cologne, Renzo Piano. Source: compiled by the author based on photos by Marta Fałara.

Tab. 4. Centrum Handlowe w Kolonii, Renzo Piano. Źródło: Opracowanie autora na podstawie zdjęć Marty Fałary.

CHARACTERISTICS		SCALE 1-5			
two-sidedness					
autonomy					
in-between space					
	TYPE	FOIL			

Tab. 5. The Pompidou Center in Metz, Shigeru Ban Architects, Jean de Gastines. Source: compiled by the author based on photos from private archives.

Tab. 5. Centrum Pompidou w Metz, Shigeru Ban Architects, Jean de Gastines. Źródło: Opracowanie autora na podstawie zdjęć z archiwum prywatnego.

CHARACTERISTICS		SCALE 1-5			
two-sidedness					
autonomy					
in-between space					
	TYPE	FOIL			

Tab. 6. The MyZiel shopping center in Frankfurt on the Main, Massimiliano, Doriga Fuksas. Source: compiled by the author based on photos from private archives.

Tab. 6. Centrum Handlowe MyZiel we Frankfurcie nad Menem, Massimiliano, Doriga Fuksas. Źródło: Opracowanie autora na podstawie zdjęć z archiwum prywatnego.

CHARACTERISTICS	SCALE 1-5				
two-sidedness					
autonomy					
in-between space					
TYPE	FOIL				

Tab. 7. The Kanak Cultural Center in New Caledonia, Renzo Piano. Source: Compiled by the author based on photos from private archives

Tab. 7. Centrum Kultury Kanaków w Nowej Kaledonii, Renzo Piano. Źródło: Opracowanie autora na podstawie zdjęć z archiwum prywatnego

CHARACTERISTICS	SCALE 1-5				
two-sidedness					
autonomy					
in-between space					
TYPE	RIBBON				

Tab. 8. The Kukje Gallery in Seoul, SO-IL. Source: compiled by the author based on photos by SO-IL, www.jehuo.com (access: 7.07.2024).

Tab. 8. Galeria Kukje w Seulu, SO-IL. Źródło: Opracowanie autora na podstawie zdjęć SO-IL, www. so-il.org, (dostęp: 7.07.2024).

CHARACTERISTICS		SCALE 1-5			
two-sidedness					
autonomy					
in-between space					
TYPE		RIBBON			

Tab. 9. The Louis Vuitton Foundation in Paris, Frank O. Gehry. Source: Compiled by the author based on photos from private archives.

Tab. 9. Fundacja Louis Vuitton w Paryżu, Frank O. Gehry. Źródło: Opracowanie autora na podstawie zdjęć z archiwum prywatnego.

CHARACTERISTICS		SCALE 1-5			
two-sidedness					
autonomy					
in-between space					
TYPE		RIBBON			

4. SUMMARY

The emergence of "packaging" can be traced back to the political, industrial, and technological processes of the early 20th century. The rapid industrialization, which had a detrimental effect on urban air quality, coincided with advancements in ventilation, synthetic materials, and waterproof membranes. Consequently, there was a natural inclination to seek new ways to protect people and their dwellings from harmful environments. The absolute separation of interiors (a response to warfare, suburbanization, sarin gas attacks, and the SARS epidemic) became a reaction to toxic cities. The sealing of facades aimed to completely isolate the interior of the building. The weakest points were the junctions between materials, leading to the active use of silicone from as early as 1900, which later became one of the primary sealing materials. After World War I, the air-tightness of the external building envelope was associated with the concept of passive houses. Contemporary building "packaging" often serve as ecological filters, ensuring a suitable microclimate indoors. Therefore, additional layers are created, resembling the cross-section of mammalian skin (epidermis, dermis, subcutaneous tissue). The idea of sealing and separating the interior from the exterior was also noted by curators at the 14th Venice Architecture Biennale (Koolhaas et al., 2024). The emergence of "enveloped" facades coincided with a period of intense technological development. "Packaging" appeared with the invention of silicone, large glazing, and curtain walls. The traditional components of facades, such as windows, roofs, and doors, lost their dominant significance, giving way to glazed assemblies and full walls, where individual openings disappear against a backdrop of many others. The research conducted indicates the need to characterize and name the new type of facade. The article proposes the general name "packaging", distinguishing subtypes: "box", "foil", "ribbon". The indicated types still play the role of the traditional facade (they have protective, informational, security functions), but they have completely different characteristics, i.e. they are "two-sided", "autonomous" and are enriched with "in-between space". The intensity of these characteristics classifies "packaging's" into the accepted subcategories. Thus, the "box" type is the most autonomous - usually having a separate structure. It is detached from the interior function to the extent that it can be seen from both outside and inside. The space between the interior and the "envelope" creates the most "in-between space," typically accommodating service functions such as cash desks, cloakrooms, and cafes. The "foil" type partially relies on the interior structure, making it less autonomous than the "box" type and consequently possessing less "in-between space" and visibility from two sides. The "ribbon" type is the least autonomous - supported structurally on the interior, with minimal two-sidedness, resulting in a noticeable low level of "in-between space." The outlined taxonomy presents changes in the design and understanding of facades as a place where the interior meets the exterior. New buildings are based on the search for a new type of space, opposing the classical notion of place. "Packaging" architecture illustrates the postmodern condition of society, creating ambiguous and multi-purpose spaces that correspond to the spirit of the era. Therefore, these buildings strongly represent contemporary humans - standing on the border of the postmodern world, constantly in motion, and constantly searching. Thus, the theory of liquid modernity has also reached architecture, which wants to be non-obvious, undulating, and hybrid. The "packaging" becomes an autonomous space at the interface of the interior and exterior, and its two-sidedness arises from the necessity to distinguish between these spaces. Paradoxically, by distinguishing them, the "packaging" simultaneously relates them to each other, binding them together. The emerged theory speaks of simultaneous differentiation and connection, replacing the discontinuity of deconstructivist forms with the idea of ambiguous connections. The additional space - the in-between space - created at the interface of the "packaging" with the interior function, is helpful in this process. Born out of the autonomy of envelopes, it is located in-between. The space is often public, always adding value to the project, enhancing it, and often being the main compositional element. The design of "packaging" does not rely on literal quotations - as postmodernists did, treating the facade as a kind of reading - nor on deliberate contrasting of form with the surroundings, in line with the deconstructionist idea, nor is it a historicist imitation of place. "Packaging" relate to the spaces bordering them precisely through the prism of relations and differences. Then they become part of both the exterior and interior, the edge between them disappears, as they form a unity. The "packaging" thus signifies such a division of space that strengthens the separated parts.

AUTORSKA REDEFINICJA I KLASYFIKACJA SŁOWA „ELEWACJA”

1. WPROWADZENIE

Pojęcie elewacji przeszło ewolucję, która odzwierciedla zmieniające się rozumienie kontekstu w środowisku architektonicznym. Elewacja, pierwotnie rozumiana jako zewnętrzna powierzchnia budynku, pełniąca funkcję ochronną i estetyczną, została poddana nowym interpretacjom i klasyfikacjom. Współcześnie ten nowy typ zewnętrznej struktury architektonicznej ma za zadanie nie tylko zapewnić ochronę przed czynnikami zewnętrznymi, wyrażać estetykę i symbolizm, ale przede wszystkim wskazywać na relacje z kontekstem.

Wyraźna tendencja do traktowania elewacji jako osobnej, niezależnej struktury pojawiła się już w opracowaniach dziewiętnastowiecznych architektów takich jak Gottfried Semper, który definiował elewację jako odgradzającą membranę (Semper, 1851, s.55). Prawie sto lat później, dzięki Mies van der Rohe, pojawiło się jedno z najbardziej znanych określeń elewacji „skóra”, które według architekta najlepiej definiowało jego nowy budynek ze stali Seagram Building w Chicago (Ferrer Casas, 2021). Podział budynku na 6 warstw, z których elewacja nazwana zostało również „skórą” spopularyzował teoretyk architektury Stewart Brand (Brand, 1994, s. 5), dzięki któremu określenie „druga skóra” stało się w języku architektonicznym używane. Odseparowanie zawartości budynku od chroniącej go elewacji stało się konieczne na początku XX wieku za sprawą nowego typu budowl, jakim stał się wieżowiec. Zjawisko to opisał, na przykładzie Nowego Jorku, Rem Koolhaas, twierdząc, że *„skala prowadzonej wewnątrz budynku działalności przyrasta szybciej niż powierzchnia reprezentujących ją na zewnątrz elewacji. Po przekroczeniu pewnej masy krytycznej dochodzi do załamania tej relacji. Owo załamanie jest objawem auto-monumentalizmu.”* (Koolhaas, 2012, s. 114). Dokonana separacja doprowadziła między innymi do scalenia ze sobą wszystkich widoków budynków – także widoku z góry. Elewacja, niczym barokowa rzeźba przestała być kojarzona jako zbiór pojedynczych widoków, dlatego słowo to zaczęto zastępować innymi. Do najbardziej znanych w historii architektury prób redefinicji słowa elewacja należy rozprawa Roberta Venturiego i Denis Scott-Brown, którzy opisując miasto Las Vegas, podzielili budynki, w zależności od rodzaju elewacji, na: typu „kaczka” oraz typu „dekorowana buda” (Venturi, Scott-Brown, 1972). Narodziny nowego typu elewacji, której głównym zadaniem jest zatrzymanie, objęcie przestrzeni wewnętrznej potwierdzają również współcześni badacze sztuki. W 1998 r. Martin Pawley – brytyjski krytyk architektury, w książce pt. „Terminal architecture”, przedstawił nowy typ budynków, który nazwał „Wielka Szopa”. Powstałe w latach 70. i 80. obszerne budynki (szopy pełniące rolę magazynów, centrów handlowych, terminali), według Pawleya znakomicie przenoszą funkcje użytkowe. Jako przykład podaje on bibliotekę, która najlepiej sprawdza się w obszernej hali. Budynki tego typu charakteryzują się elastyczną strukturą wewnętrzną i elewacją w formie prostopadłościennego pudełka. Pudełko pełni rolę separatora oddzielającego wnętrze od otoczenia. Zdaniem Pawleya popularność tego typu budynków zaczerpnięta została z przemysłu militarnego. Okazało się bowiem, że najlepszym typem budynków dla wojska są obszerne hangary, dostosowujące się łatwo do różnych funkcji tj. magazyny, stołówki, sypialnie (Pawley, 1998, s). Słowa „envelope” w języku polskim „koperta” zamiast elewacja, używa Bernard Tschumi, pisząc: „Budynki, w swojej najprostszej formie składają się z wektorów oraz kopert. O tym, jak wchodzi się do budynku i w nim porusza, decydują wektory. Deszcz, zimno, gorąco, hałas i włamywaczy powstrzymuje koperta. Wektory aktywują, koperty definiują”. Według Tschumiego słowo „envelope” ma w sobie wiele komponentów, jest wieloznaczne, dzięki czemu lepiej określa zewnętrzne partie budynku. Podobnie jak słowo elewacja nie jest wolne od wpływów kulturalnych i geopolitycznych, ale jest zdecydowanie bardziej obrazowe. Używane terminy przedstawiać miały zewnętrzny wygląd budynku całościowo, jako jedną strukturę – a nie, jak to było do tej pory, ściany i dach (Tschumi, 2003). Od manifestu Tschumiego w środowisku architektonicznym rozpoczęła się dyskusja nie tylko nad rolą elewacji, ale także nad nowym nazewnictwem. W najnowszej literaturze odnaleźć można próby połączenia słowa elewacja z kontekstem (Düzgün, Polatoğlu, 2016), a także propozycje zastąpienia terminu elewacja „rozszerzonym progiem” (Derakhshi, 2017) lub „antyobiektem” (Kuma, 2008).

2. CEL

W dyskursie architektonicznym wyraźnie brakuje rozróżnienia pojęć, które ułatwiłoby zrozumienie nowej roli elewacji przede wszystkim w kształtowaniu kontekstu architektonicznego, a tym samym nowej jakości przestrzeni publicznej. Na skutek oddzielenia elewacji od funkcji wnętrza – nadania jej własnych, autonomicznych cech, elewacja stała się niezależnym bytem. Powstał zatem nowy typ zewnętrznej struktury niezwiązany z zawartością, uwolniony od kształtu wnętrza, całkowicie samodzielny stanowiący wyłącznie opakowanie wnętrza. „Opakowanie” to pojawiające się naturalnie słowo, którym na potrzeby artykułu zastąpiono słowo elewacja. Przedstawione nazewnictwo ma na celu skłonić do przemyśleń i rozważań na temat zmian zachodzących w identyfikacji i rozumieniu klasycznego słowa elewacja. Celem artykułu jest wyłącznie zwrócenie uwagi na wielowymiarowy problem w nazewnictwie oraz skłonienie do dyskusji. Zdefiniowano typ elewacji o nazwie „opakowanie”, które według autorki pojawiają się w architekturze, gdy zauważalna jest idea warstwowości – warstwa wewnętrzna (funkcja) przykryta została warstwą zewnętrzną (opakowaniem). Podobnie jak w opakowaniach codziennego użytku typ „pudełko” jest całkowicie samonośny, typ „folia” jest wsparty miejscowo na konstrukcji wnętrza otacza je, podczas gdy typ „kokarda” jest zupełnie przytwierdzony do wnętrza, wspierający się na nim. Dodatkowo charakteryzującymi je elementami są wyodrębnione cechy „opakowań” takie jak: dwustronność, autonomiczność, międzyprzestrzeń. Wyselekcjonowanie tych cech pozwala na scharakteryzowanie „opakowań” i przypisanie ich do wskazanej kategorii. Dostrzeżenie tych cech tj. dwustronność, autonomiczność i międzyprzestrzeń, związane jest z silną, rozwijającą się ideą kontekstu architektonicznego, jako generatora „opakowań”.

Dwustronność

Wybudowany w technologii wielkiej płyty pięciopiętrowy biurowiec ma zupełnie inny odbiór z przedpola zewnętrznego (ulicy lub placu), gdzie jawi się jako betonowa, potężna, jednorodna struktura niż od strony wewnętrznych biur, ulokowanych na piętrach, gdzie małe okna nie dają odniesienia do elewacji i nie pozwalają wyczuć skali budynku. Relacja piętro – elewacja, pokój – elewacja jest w tej strukturze niewyczuwalna. Uniezależnienie i oderwanie struktury zewnętrznej od konstrukcji wnętrza sprawiło, że elewacja stała się zauważalna także od środka. Według Tatarkiewiczza architektura posiada dwie warstwy: wyglądnów i kształtów trójwymiarowych. Najważniejszym czynnikiem jest warstwa przedmiotowa – trójwymiarowy kształt bryły, który pozwala na orientację w przestrzeni, definiuje funkcję. O ile tradycyjną elewację, nazwać możemy warstwą wyglądnów (ponieważ z zasady jest płaska), to „opakowanie” staje się warstwą kształtów trójwymiarowych. Trójwymiarowość dała szansę oceny skali - odniesienia do całości. Możliwość oglądania przedmiotu z różnych stron jest jednym z kryteriów trójwymiarowości: „obie te strony dzieła architektonicznego – wewnętrzna i zewnętrzna – wyznaczają nieskończone mnogości schematów wglądnych, których percepcja wymaga oglądania z różnych stron, a także przemieszczania się wewnątrz” (Szczepańska, 1989, s. 121). Można zatem zaryzykować tezę że architektura „opakowana”, w której między „opakowaniem” a funkcją wnętrza pojawia się dodatkowa przestrzeń, jest bardziej trójwymiarowa. Postrzeganie budynków z ich zewnętrznej strony ma znaczenie urbanistyczne, ponieważ architektura zawsze osadzona jest w jakiejś przestrzeni zewnętrznej. Ocena elewacji zależnie będzie w znacznej mierze od kontekstu – odbiór tego samego budynku może być zupełnie inny w połączeniu z intensywnie zabudowanym miastem (gdzie nie będzie możliwości zobaczenia jej w całości) niż z krajobrazem nieurbanizowanym, gdzie każdy jej fragment będzie z łatwością zauważalny. Umiejętne połączenie przestrzeni zewnętrznej z elewacją, poprzez wyraźne domknięcie lub otwarcie, stanowi jeden z komponentów „opakowań”. „Opakowanie” musi być skierowane do klientów, którymi w przypadku budynków stają się zwykli przechodnie. Według Christophera Alexandra dzięki dobrze zaprojektowanemu „opakowaniu” nie dojdzie do degradacji przestrzeni, tworzenia martwych pól, które nie służyłby nikomu. Naukowiec zauważa: „Jeśli budynek nie będzie ukierunkowany w stronę otoczenia zewnętrznego równie starannie i pozytywnie, jak w stronę wnętrza, przestrzeń wokół niego będzie bezbarwna i bezużyteczna (Aleksander, 2008, s. 601). Dlatego „opakowania” wywierają wpływ nie tylko na wnętrza, ale również na otoczenie. Stawiają opór, a wytworzona energia jest zamieniana na coś nowego: „opakowania” są więc wynikiem gwałtownego procesu (Colquhouna, 2005, s.15).

Autonomiczność

„Opakowania” stają się barierą na styku wnętrza i zewnątrz. Jeżeli krawędź budynku zostanie właściwie zaprojektowana, stanie się dziedziną między dziedzinami: wzmocni połączenie między wnętrzem a zewnątrz budynku (Aleksander, 2008, s. 765). Pogląd ten potwierdza Ben van Berkel pisząc: „Bariera fasady nie jest równoznaczna z podziałem pomiędzy istotą a pozorem. Pojęcie fasady jako skóry nie jest zatem interesujące dla współczesnej architektury. Teraz sama istota jest równoznaczna ze skórą - elastyczną i sprężystą powłoką, którą można zrzucić tak łatwo, jak zrzuca skórę wąż... taka agresywna ingerencja w granicę pomiędzy wnętrzem i zewnątrz. To niejako daremność konwencjonalnej hierarchii architektonicznej, która dyktuje, że najpierw należy projektować formę budynku, potem elewacje, a dopiero na końcu detale” [Berkel, 2020]. Berkel odrzucił tym samym klasyczne wizje elewacji, twierdząc, że najważniejsza we współczesnej architekturze staje się relacja elementów architektonicznych do przestrzeni, w których się znajdują. W 2003 r. podczas międzynarodowej konferencji w Columbia Graduate School of Architecture pojawił się pogląd, iż jednym z podstawowych zadań nowoczesnych „opakowań” jest rozgraniczenie przestrzeni publicznej i prywatnej, a przez to wskazanie relacji jaka zostanie wytworzona pomiędzy tymi przestrzeniami (Tschumi, 2003). W ostatecznym rozrachunku zadaniem „opakowań” jest ustalenie granic społecznych., „opakowania” stają się społecznym interfejsem odzwierciedlającym stan ekonomiczny, uwarunkowania lokalne, historię itp. (Koolhaas, 2003, s.74).

Międzyprzestrzeń

Występowanie przestrzeni „pomiędzy” jest charakterystyczne „opakowań”. Między autonomicznym – niemającym związku z wnętrzem „opakowaniem” a funkcją wnętrza powstaje dodatkowa przestrzeń. Przestrzeń ta nie należy do zewnątrz ani do wnętrza – jest przestrzenią znajdującą się na styku tych światów. Miejsce, gdzie wzajemnie na siebie wywierają wpływ przestrzeń zewnętrzna i wewnętrzna. W celu lepszego zobrazowania tej idei krytyk architektury Enrique Yáñez przestrzeń taką nazwał „międzyprzestrzenią” (Swarbicz, 2004, s. 94). Yáñez twierdzi, że międzyprzestrzeń w takim samym stopniu jak niezależnym bytem, jest także częścią przestrzeni, z którymi graniczy. Posługując się graficzną ilustracją przyjąć można, iż kolor żółty obrazuje przestrzeń wewnętrzną, kolor niebieski przestrzeń zewnętrzną, to miejsce spotkania tych dwóch kolorów stanowi kolor zielony, autonomiczny, aczkolwiek powstały z połączenia innych. Międzyprzestrzeń najlepiej oddają elementy zewnętrzne budynku, które stanowią miejsce ścierania się sił, wydzielenia i kształtowania nowej jakości przestrzennej. Kształt i wielkość tej przestrzeni zależą od kształtu „opakowania”. W „opakowaniach” typu pudełko będzie jej najwięcej, podczas gdy w „kokardach” będzie raczej niezauważalna. Międzyprzestrzeń kształtem swoim przypomina zadane atrium, z tym tylko, że nie jest usytuowane w centrum budynku, ale „rozlewa się” wzdłuż zewnętrznej struktury. Międzyprzestrzeń stała się również reakcją na łączenie w jednym budynku wielu funkcji (Koolhaas, S,M). Różniące się między sobą rozmiarem, kształtem, sposobem użytkowania elementy wnętrza, niczym mini miasto, przykryte zostają wspólną strukturą zewnętrzną. Niepasujące do siebie elementy klinują się, tworząc między sobą dodatkową przestrzeń. W większości przypadków pełni ona podobne funkcje co dziedziniec lub atrium. Jest przestrzenią publiczną - otwartą, przeznaczoną do użytkowania dla wszystkich. Najczęściej znajdują się w niej elementy: komunikacyjne (windy, schody, hole), informacyjne (kasa, informacja), rekreacyjne (kawiarnie, restauracje, poczekalnie).

3. METODY I MATERIAŁY

Na potrzeby artykułu podjęto próbę przedstawienia podziału elewacji na opakowania typu „pudełko”, „folia” i „kokarda”, wykorzystując reprezentatywne dla danej kategorii obiekty architektoniczne. Przykłady z kategorii „pudełko” przedstawiono w tabelach 1-3, z kategorii „folia” w tabelach 4-6, a w tabelach 7-9 typu „kokarda”. Wybrane budynki różnią się między sobą skalą, funkcją i miejscem powstania, zostały celowo dobrane tak, aby jak najlepiej zilustrować opisywane zjawisko. Przyjęto metodę badawczą opartą na analizie istniejących budynków. Wskazane przykłady zbadano pod kątem stopnia/intensywności występowania wybranych wcześniej cech, tj. „dwustronności”, „autonomiczności” i „międzyprzestrzeni”. Zastosowano skalę semantyczną od 1 do 5, przyjmując 1 jako parameter prawie niewidoczny, a 5 jako parametr bardzo widoczny.

4. PODSUMOWANIE

Powstanie „opakowań” wiązać należy z procesami politycznymi, przemysłowymi i technicznymi występującymi na początku XX wieku. Gwałtowny rozwój przemysłu – mający negatywny wpływ na jakość powietrza w miastach, nastąpił w tym samym czasie co rozwój wentylacji, syntetycznych i wodoodpornych membran. Naturalnym procesem stało się zatem poszukiwanie nowego sposobu zabezpieczenia ludzi i ich mieszkań przed szkodliwym środowiskiem. Absolutna separacja wnętrza (będąca odpowiedzią na wojnę, suburbanizację, ataki gazem sarin i epidemię sarsu), stała się reakcją na toksyczne miasta. Szczelne elewacje miały za zadanie całkowicie odseparować wnętrze budynku. Najłabszymi elementami były miejsca połączeń materiałów, dlatego już w 1900 r. zaczęto aktywnie wykorzystywać – silikon, który potem stał się jednym z podstawowych tworzyw uszczelniających. Po I wojnie światowej szczelność zewnętrznej warstwy budynku zaczęto wiązać z ideą pasywnych domów. „Opakowania” współczesnych budynków bardzo często pełnią rolę ekologicznego filtra, którego zadaniem jest zapewnienie odpowiedniego mikroklimatu we wnętrzu. Dlatego tworzy się kolejne warstwy, które przypominają mają przekrój przez skórę ssaków (naskórek, skóra właściwa, tkanka podskórna). Idea szczelności i odseparowania wnętrza od zewnątrz zauważona została także przez kuratorów 14. Biennale Architektury w Wenecji (Koolhaas i inni, 2024). Początek elewacji „opakowanych” połączony został z okresem intensywnego rozwoju technologicznego. „Opakowania” pojawiły się w momencie wynalezienia silikonu, dużych przeszkleń, ścian kurtynowych. Dotychczasowe elementy składowe elewacji tj. okna, dach, drzwi, przestały mieć dominujące znaczenie. Ustąpiły miejsca zespołom przeszkleń, pełnym ścianom, gdzie pojedynczy otwór znika na tle szeregu innych. Przeprowadzone badania wskazują na konieczność charakterystyki i nazwania nowego typu elewacji. W artykule zaproponowano ogólną nazwę „opakowanie”, wyróżniając podtypy: „pudełko”, „folia”, „wstążka”. Wskazane rodzaje wciąż pełnią rolę tradycyjnej elewacji (mają funkcje ochronne, informacyjne, zabezpieczające), posiadają jednak zupełnie inne cechy tzn. są „dwustronne”, „autonomiczne” i są wzbogacone o „międzyprzestrzeń”. Intensywność występowania danych cech klasyfikuje „opakowania” do przyjętych podkategorii. Zatem ty „pudełko” jest najbardziej autonomiczny – zazwyczaj posiada osobną konstrukcję. Jest odseparowany od wewnętrznej funkcji na tyle, żeby można było go dostrzec z dwóch stron od zewnątrz i wewnątrz. W przestrzeni powstałej między wnętrzem a „opakowaniem” powstaje najwięcej „międzyprzestrzeni”, w której mieści się zazwyczaj funkcja usługowa tj. kasy, szatnie, kawiarnie. Typ „folia” częściowo wspiera się na konstrukcji wnętrza, jest zatem mniej autonomiczny niż „pudełko”, w konsekwencji posiada mniej „międzyprzestrzeni” i możliwości obejrzenia go z dwóch stron. Typ „kokarda” jest najmniej autonomiczny - wsparty konstrukcyjnie na wnętrzu, jego dwustronność jest minimalna, czego konsekwencją jest zauważalny niski poziom „międzyprzestrzeni”. Zarysowana taksonomia prezentuje zmiany w projektowaniu i rozumieniu elewacji jako miejsca styku wnętrza z zewnątrz. Nowe budynki opierają się na poszukiwaniu nowego typu przestrzeni, która stoi w opozycji do klasycznego pojęcia miejsca (Bauman, 2010, s.10). Architektura „opakowana” ilustruje ponadnowoczesną kondycję społeczeństwa, tworząc miejsca wieloznaczne i wielozadaniowe, korespondujące z duchem epoki. Dlatego budynki te, tak mocno przedstawiają człowieka współczesnego - stojącego na granicy ponadnowoczesnego świata, będącego ciągle w ruchu, stale poszukującego. Wydaje się zatem, że teoria płynnej nowoczesności dotarła również do architektury, która chce być nieoczywista, pofałdowana, hybrydalna. „Opakowanie”, staje się autonomicznym miejscem na styku wnętrza i zewnątrz, a jego dwustronność powstaje z konieczności odróżnienia od siebie tych przestrzeni. Paradoksalnie, odróżniając je, opakowanie zarazem odnosi je do siebie i ze sobą wiąże. Zaistniała teoria mówiąca o jednoczesnym rozróżnianiu i powiązaniu, oznacza zastąpienie nieciągłości dekonstruktywistycznych form ideą wieloznacznych powiązań. Pomocna w tym procesie jest dodatkowa przestrzeń - międzyprzestrzeń, wytworzona na styku „opakowania” z funkcją wnętrza. Powstała w wyniku uwolnienia – autonomii opakowań, znajduje się pomiędzy. Przestrzeń najczęściej jest publiczna, każdorazowo jest wartością dodaną do projektu, uatrakcyjnia go, nierzadko stanowi główny element kompozycyjny. Projektowanie „opakowań” nie polega na dosłownym cytowaniu – jak robili to postmoderniści, traktując elewację jako swoistą lekturę – ani nie na celowym kontrastowaniu formy względem otoczenia, zgodnym z ideą dekonstrukcjonizmu, nie jest też historyzującym naśladowaniem miejsca. „Opakowania” odnoszą się do graniczących z nimi przestrzeni właśnie przez pryzmat relacji i różnic. Wtedy stają się jedno-

część zewnątrz i wewnątrz, znikają między nimi krawędzie, ponieważ stanowią jedność. „Opakowanie” oznacza bowiem taki podział przestrzeni, który umacnia oddzielone człony.

BIBLIOGRAPHY

- Aleksander, Ch. (2008). *Język wzorców. Miasta, budynki, konstrukcja*, Gdańsk.
- Bauman, Z. (2010). *Między chwilą a pięknem. O sztuce w rozpedzonym świecie*. Łódź.
- Berkel, B., Bos, C. (2000). *Niepoprawni wizjonerzy*, Murator, Warszawa.
- Brand, S. (1994). *How Buildings Learn: What Happens After They're Built*, Viking Press, Nowy Jork.
- Colquhoun, A. (2005). Die Fassade in ihren modernen Varianten: Überlegungen zur Rolle der Fassade in der modernen Architektur, *Werk, Bau, Wohnen*, 12/2005.
- Diez, F. The National Theatre in Beijing, www.flickr.com/photos/22240293@N05/4059045217/in/photolist-7bFEJe, (Accessed: 07-07-2024).
- Düzgün H., Polatoğlu C. (2016). Questioning Architectural Envelope - Context Relationship in Contemporary Architecture, *Megaron*.
- Ferrer Casas A. (2021). *Mies. Skomplikowane życie architekta minimalisty – komiks*, Centrum Architektury.
- Koolhaas, R. (2003). *Skyscraper: a typology of public and private*, [in:] *The State of Architecture at the Beginning of the 21st Century*, Columbia Books of Architecture, Nowy Jork.
- Koolhaas, R. (2012). *Deliryczny Nowy Jork, Karakter*, Poznań.
- Koolhaas, R., Zaera-Polo, A., Truby Amo, S., Boom, I. (2014). *Facades*, [in] *Elements of Architecture Exhibition in the Central Pavillion at the Venice Biennale*.
- Kuma, K (2008) *Anti-object: The Dissolution and Disintegration of Architecture*, London: AA Publications
- Pawley M. (1998). *Terminal architecture*, Reaktion Books LTD, Londyn.
- Saeidi, S., (2017) *Rethinking The Performance of Envelopes in Architecture*, *International Journal of Design Sciences and Technology*.
- Semper, G. (1851). *Vier elemente der Baukunst ein Beitrag zur vergleichenden Baukunde*, Friedrich Vieweg und Sohn, Braunschweig.
- SANAA, *The Contemporary Art Museum in Kanazawa*, www.sanaa.co.jp, (Accessed: 07-07-2024).
- SO-IL. *Source, The Kukje Gallery in Seoul*, www.so-il.org/projects/kukje-galleryk3, (Accessed: 07-07-2024).
- Swarbowski, R. (2004). *Przestrzeń zewnętrzna jako tworzywo architektury*, Gdańsk.
- Szczepańska, A. (1989). *Estetyka Romana Ingardena*, PWN, Warszawa.
- Tschumi, B. (2003). *Vectors and Envelopes*, in: *The State of Architecture at the Beginning of the 21st Century*, Columbia Books of Architecture, Nowy Jork.
- Zaera-Polo, A. (2008). *The Politics Of The Envelope A Political Critique Of Materialism*, Volume #17: Content Management.

AUTHOR'S NOTE

Architect, academic teacher, member of MOIA, SARP, assistant professor at the Krakow University of Technology. Area of interest includes shaping contemporary cultural spaces in the city, as well as the use of modern, ecological materials in construction.

O AUTORZE

Architect, nauczyciel akademicki, członek MOIA, SARP, adiunkt Politechniki Krakowskiej. Obszar zainteresowań obejmuje kształtowanie współczesnych przestrzeni kultury w mieście, a także wykorzystywanie nowoczesnych, ekologicznych materiałów w budownictwie.

Contact | Kontakt: mfafara@pk.edu.pl